

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.1>

УДК 316.422

*Т. А. Заяць,
д. е. н., професор,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9767-5527>*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

*T. Zaiats,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

MODERNIZATION OF PLANNING THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE MINDS OF THE MILITARY HOUR

У статті розглянуто актуальні проблеми планування розвитку територіальних громад під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Визначено специфіку розвитку громад та обумовлені нею підходи і вимоги до системи планування. Узагальнено зміни у стратегічному плануванні на рівні держави, регіону і територіальних громад країни, які відбулись останнім

часом. Розглянуто нормативно-правову базу, сформовану в умовах ведення воєнних дій на території країни, з погляду її відповідності критеріям ефективності та адекватності завданням повоєнної розбудови країни. З'ясовано можливості формування сучасної інформаційної бази, необхідної для модернізації системи планування. Визначено основні обмеження і проблеми на шляху переходу до нового формату стратегічного планування, підпорядкованого реаліям воєнного стану та можливостям розвитку територіальних громад країни. Запропоновано перспективні напрями і шляхи модернізації системи планування на рівні територіальних спільнот.

The article examines the actual problems of planning the development of territorial communities during the legal regime of martial law in Ukraine. The essence of resilient development of communities and the approaches and requirements to the planning system are determined. The macroeconomic prerequisites of development in which the territorial communities of Ukraine found themselves and changes in the conditions of socio-economic development at the local level are considered. The main conceptual changes in the strategic planning system, established by the legislative and regulatory framework of wartime, aimed at harmonizing planning carried out at different levels of management, have been clarified. The changes in strategic planning at the level of the state, region and territorial communities of the country that have taken place recently are summarized. The regulatory and legal framework, formed in the conditions of conducting military operations on the territory of the country, is considered from the point of view of its compliance with the criteria of efficiency and adequacy to the tasks of the post-war development of the country. The priority areas of change are the expansion of the list of state regional policy developers, which includes regional development agencies and their co-founders with the right to provide paid services; the creation of a single geo-information system for control over recovery at the level of territorial communities is envisaged; the main financial sources of reconstruction of Ukraine are determined. For the implementation of strategic planning tasks, four main

functional types of territories have been defined: recovery territories that have undergone destruction of infrastructure and housing stock; poles of economic growth; territories with special conditions for development; areas of sustainable development. The possibilities of forming a modern information base necessary for the modernization of the planning system have been clarified. The main limitations and problems on the way to the transition to a new format of strategic planning, subject to the realities of the martial law and the development possibilities of the country's territorial communities, are identified. Prospective directions and ways of modernization of strategic planning at the level of territorial communities are proposed. In the near term, it is necessary to make a transition from low-efficiency, small local projects to really strategically significant ones that are able to provide new development impulses to territorial communities during post-war reconstruction. The new paradigm of strategic planning consists in the rejection of formal approaches, a certain declaration of intentions on the part of local authorities, which do not always coincide with the real interests of territorial communities. It should be replaced by the flexibility of the planning system, its constant adaptation to changes in the external environment, and the social responsibility of local authorities, businesses, and members of territorial communities.

Ключові слова: *територіальні громади, модернізація, резильєнтний розвиток, планування.*

Keywords: *territorial communities, modernization, stability development, planning.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Територіальні громади України опинилась у новій економічній і соціальній реальності, їм доводиться одночасно вирішувати складні проблеми воєнного часу (відновлення житлового фонду, пошкодженої чи зруйнованої інфраструктури, розгортання укриттів) та реалізовувати нові соціально-економічні проєкти розвитку, спрямовані на

підтримку підприємницької діяльності, створення нових робочих місць, благоустрій територіального простору. Зусиллями громад здійснюється організація діяльності структур територіальної оборони, підтримка релокованого бізнесу, розміщення внутрішньо переміщених осіб, організація укриттів і пунктів незламності. Схваленим Верховною Радою України законопроектом № 7269 «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану від 12 травня 2022 року визначено основи функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Розширено повноваження очільників територіальних громад в прийнятті одноосібних оперативних рішень стосовно життєдіяльності громад, передовсім тих, які стосуються [1]: передачі бюджетних коштів на потреби ЗСУ; боротьби зі стихійними лихами та епідеміями; поводження з відходами; звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд; обстеження пошкоджених і зруйнованих споруд; демонтажу будівель, які визнані аварійно-небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей. За таких умов необхідно переорієнтувати систему планування місцевого рівня на концептуально нову основу, яка б орієнтувалась на потреби резильєнтного розвитку як опірності ризикам та формування спроможності до відновлення і розбудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми стратегічного планування розвитку громад і територій за різних соціально-економічних умов досліджували провідні вітчизняні вчені, серед яких В.В. Борщевський, М.П. Бутко, В.М. Геєць, С.І. Дорогунцов, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, О.В. Комеліна, В.С. Кравців, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, В.О. Онищенко, І.З. Сторонянська, М.А. Хвесик та інші вчені. В умовах війни і зміни координат суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку виникають нові проблеми стратегічного планування, що потребують системних досліджень та підпорядкування їх вирішення завданням резильєнтного розвитку. Наразі пріоритетного значення набуває пошук напрямів і конкретних

шляхів подолання руйнівних наслідків війни та визначення перспектив майбутнього розвитку різних типів громад і територій. Повномасштабна війна та її негативні наслідки значно змінили пріоритети та перспективи розвитку громад, передовсім тих, які зазнають найбільших людських, фінансових і матеріальних втрат від воєнних дій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні основних змін у системі планування розвитку територіальних громад воєнного періоду, їх оцінюванні з погляду потреб і завдань повоєнної розбудови країни. Їй підпорядкованими є такі завдання, як виявлення обмежень, що стримують модернізацію системи планування, та визначення шляхів їх мінімізації, а також обґрунтування концептуальних засад планування стратегічного планування повоєнного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новий етап у розвитку системи планування соціально-економічного розвитку громад і територій тісно пов'язаний з реформою децентралізації управління, розпочатою в країні у 2014 році. Закономірно, що з початком війни на території країни деякі напрями реформування вимушено відійшли на другий план, оскільки виникли нові непередбачувані ризики і загрози, пов'язані з російською агресією. Проте реформа децентралізації не залишилась поза пріоритетами державної соціально-економічної політики на найближчі роки. Необхідно зазначити, що за результатами соціологічних досліджень, проведених Київським міжнародним інститутом соціології у жовтні-листопаді 2022 року на замовлення Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні», більшість громадян країни підтримує децентралізацію, яка дала змогу реалізувати велику кількість інфраструктурних проєктів на місцевому рівні (понад 12 тис соціальних, інфраструктурних та інших проєктів) [2]. Загальновизнано, що результати здійснюваної в Україні реформи децентралізації, передовсім розширення повноважень місцевого самоврядування, сприяли успішній протидії широкомасштабному російському вторгненню. Проведене соціологічне опитування підтвердило доволі широку

підтримку цього напрямку реформування українського суспільства - впродовж 2015-2021 рр питома вага тих, хто вважає його потрібним, збільшилася з 59 % до 63 %, досягнувши 76,5 % у 2022 р на тлі зростання чисельності тих, хто оптимістично оцінює майбутнє країни та власної громади.

З огляду на проблеми і виклики воєнного і повоєнного часу необхідно забезпечити поступовий перехід громад і територій на траєкторію резильєнтного розвитку, яка передбачає високий рівень опірності ризикам і загрозам, можливості їх упередження та протидії на основі ефективної регіональної політики. Попри досягнення здійснювана в країні реформа децентралізації управління, яка наразі увійшла в третій, завершальний етап поки що не забезпечила реалізацію завдань резильєнтного розвитку територіальних громад з таких причин. По-перше, на попередніх етапах децентралізації під час об'єднання територіальних громад не вдалося мінімізувати їх надмірну диференціацію за основними показниками соціально-економічного розвитку, передовсім за показниками людності; більше того, останніми роками вона зросла через вимушену міграцію населення та релокацію бізнесу в більш безпечні регіони. По-друге, збереглися вади раніше сформованої системи планування місцевого рівня, зокрема, відсутність її надійного стратегічного фундаменту, який би забезпечував структурну цілісність, надійність використовуваного інформаційно-методичного інструментарію та реальність запланованих показників. По-третє, невеликий досвід самоуправління в більшості територіальних громад обмежує можливості модернізації системи планування на місцевому рівні.

В умовах війни з'являються нові внутрішні і зовнішні ризики і загрози розвитку громад країни різної територіальної локації, людності, потенціалу розвитку, які мають бути враховані в системі стратегічного планування. Більшість з них має довготривалий характер і з часом їх вплив на тенденції розвитку територіальних громад може посилюватись. Зокрема, з початку війни істотно збільшилась чисельність громадян, які потрапили в складні життєві обставини через зміну місця проживання, втрату роботи, психосоматичні й

інфекційні хвороби, а також погіршення екологічної і санітарно-епідеміологічної ситуації на деокупованих і тимчасово окупованих територіях. У найближчій перспективі система планування має бути зорієнтована на мінімізацію ключових ризиків і загроз воєнного часу, спільних для різних типів громад, передовсім таких, як: обмеженість ресурсів внаслідок руйнування критичної і соціальної інфраструктури, майна бізнесу, житлового фонду громад, що вимагає раціонального і ефективного використання як власних, так і донорських активів; посилення соціальної напруги внаслідок чисельного зростання категорій громадян, хто потребує соціального захисту; необхідність залучення додаткових інвестицій для масштабної відбудови пошкодженої і зруйнованої інфраструктури та освоєння репарацій, що вимагає нового формату взаємодії, прозорості та відкритості у взаємовідносинах між стейкхолдерами, необхідності пошуку компромісів у комунікації, орієнтованої на інклюзивний розвиток.

Внаслідок ускладнення макроекономічної ситуації більшість громад країни зазнало скорочення фінансових ресурсів, зростання боргових зобов'язань населення за житлово-комунальні послуги, оренду житла, іпотеку, споживчі кредити, а відтак істотно погіршено умови для успішної реалізації стратегій, планів і місцевих програм. Вочевидь, що надалі змінюватиметься структура споживання міських і сільських домогосподарств, деякі з них опиняться в зоні бідності, передовсім ті з них, які віддалені від центрів економічної активності. Закономірно, що скорочення приватного споживання, його перерозподіл між суб'єктами експерти вважають одним з обмежень на шляху до прискореного відновлення економіки територіальних громад на основі ефективного стратегічного планування. Крім того, місцеве самоврядування не досягло належної фінансової автономії та спроможності в усіх громадах. Останніми роками бюджети територіальних громад країни наповнювалися місцевими податками і зборами не більше, ніж на 22-25 % (для порівняння: у більшості європейських країн показник досягає 40 %). Необхідно

зазначити, що у 2022 р на бюджетні надходження істотно впливали відрахування ПДФО військовослужбовців.

Тривалий час зберігатиметься висока ймовірність зростання потреби в дотаціях з державного бюджету через нестачу власних коштів громад на соціальні потреби. Напередодні війни (2021 рік) рівень дотаційності громад у максимальному значенні становив за їх основними групами з урахуванням їх людності: перша група громад з чисельністю мешканців понад 15 тис. осіб – 59,8 %, друга група з чисельністю від 10 до 15 тис. осіб – 61,9 %, третя (від 5 до 10 тис. осіб) – 62,5 %, четверта (до 5 тис. осіб) – 58,9 %, п'ята група (громади міст обласного значення) – 28,1 % (табл. 1). За існуючими експертними оцінками наразі поза баз податкового обліку перебувають близько 10 млн га землі та 40-50 % нерухомості в межах усієї України, внаслідок чого бюджети громад щорічно втрачають близько 15 млрд грн [3]. У 2021 році лише 11% громад були бездотаційними, 75 % громад отримували базову дотацію, 15 % – перерахували реверсну дотацію до Державного бюджету України.

Таблиця 1. Дотаційність бюджетів територіальних громад в Україні, 2020-2021 рр

Група	Чисельність населення громади	Максимальний рівень дотаційності бюджетів, %	
		2020	2021
1	Понад 15 тис. осіб	54,4	59,8
2	від 10 тис. до 15 тис. осіб	61,5	61,9
3	від 5 тис. до 10 тис. осіб	64,0	62,5
4	до 5 тис. осіб	60,6	58,9
5	ТГ – міста обласного значення	22,0	28,1

Джерело: сформовано на основі [7].

Ключовим і законодавчо закріпленим напрямом модернізації системи планування розвитку громад є гармонізація цілей, напрямів, механізмів, що здійснюється на різних рівнях управління на основі комплементарності інтересів взаємодіючих суб'єктів. Новим етапом на цьому шляху є прийняття Закону України № 2389-IX від 09.07.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та

політики відновлення регіонів і територій» [4]. На його основі запроваджено прозору трирівневу систему стратегічного планування: державна стратегія – регіональні стратегії – стратегії розвитку територіальних громад. Тим самим утверджено в практиці планування принцип стратегічної тріади, згідно з яким стратегії розвитку територіальних громад за аналогією з державною та обласними стратегіями набувають обов’язкового статусу. На місцевому рівні заінтересованість у такій гармонізації істотно зростає, оскільки саме місцеве населення безпосередньо стикається з проблемами і наслідками структурних змін. Отже, пошук балансу між розвитком самоврядування та потребами в централізованому плануванні є пріоритетним заданням в умовах воєнного часу.

Серед інших важливих змін у системі планування розвитку громад слід зазначити рішення про розширення переліку розробників державної регіональної політики, до якого долучено агенції регіонального розвитку як повноправні учасники; розширено перелік їх співзасновників з правом надавати платні послуги. Державний фонд регіонального розвитку та Фонд відновлення та розвитку визнані основними фінансовими джерелами відбудови України. Передбачено створення єдиної геоінформаційної системи моніторингу процесів відновлення на рівні територіальних громад. Для відновлення та стимулювання соціально-економічного розвитку визначено чотири основні функціональні типи територій [4]: території відновлення, які зазнали руйнувань інфраструктури і житлового фонду; полюси економічного зростання; території з особливими умовами для розвитку; території сталого розвитку, що спроможні до збалансованості. Вочевидь, що під час війни у зв’язку з необхідністю прискорення відновлювальних процесів буде дещо посилено ланку централізованого планування, хоча і на місцевому рівні будуть заплановані і реалізовані нові точкові проєкти, спрямовані на розвиток інфраструктури. Нові інвестиційні потоки пріоритетного значення спрямовуватимуться на будівництво нових виробничих потужностей на територіях, віддалених і захищених від потенційних ударів агресора.

Під впливом об'єктивних причин воєнного часу зазнають змін методологічні і методичні підходи до стратегічного планування: ускладнюється вибір траєкторії розвитку громад і територій через зниження стабільності в суспільно-політичній і соціально-економічній сферах; звужується можливий горизонт планування через швидкоплинність поточних змін; проблеми виживання і потреби прискореного відновлення пошкоджених і зруйнованих виробничих й інфраструктурних об'єктів, майна громад і окремих мешканців виходять на перший план; ускладнюється передбачення можливих тенденцій соціально-економічного розвитку громад через зростання мобільності населення, закриття бізнесу; зростає залежність запланованих організаційно-економічних заходів відбудови і розвитку громад від перебігу воєнних подій.

Однією з актуальних проблем планування розвитку територіальних громад в країні, як показують дослідження, залишається проблема його інформаційного забезпечення. На жаль, в громадах нерідко відсутня повна і актуальна інформація, необхідна для розроблення основних документів стратегічного планування, передовсім стратегій їх соціально-економічного розвитку. Місцева влада не завжди виявляє заінтересованість у формуванні необхідної інформаційної бази чи в оновленні наявної інформації щодо ресурсного потенціалу, яким володіє громада. У цьому контексті необхідно зазначити, що в цілому в Україні створено необхідні передумови для формування надійної і повної інформаційної бази, яка може бути використана в тому числі і для потреб стратегічного планування на місцевому рівні. Наразі Україна зберігає провідні позиції одного з лідерів за рівнем розвитку сфери відкритих даних. Останніми роками, за даними рейтингу Open Data Maturity, Україна за відкритістю даних посідала шосте місце серед європейських країн при впливові від оприлюднення інформації на рівні близько 1 % ВВП. За результатами досліджень агентства Newage та статистичними даними міжнародного веб-сайту Internet World Stats в Україні у 2022 р. частка інтернет-користувачів становила 94 % серед населення країни. Це високий показник на тлі деяких економічно розвинутих європейських країн [5].

Міністерство цифрової інформації України і Міністерство розвитку громад і територій України розпочали формування Реєстру будівель та споруд та Єдиного державного реєстру адрес на основі механізму електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів. Очікується, що єдина система державних реєстрів дасть змогу дещо спростити доступ до інформації стосовно переміщення громадян, місця їх проживання, цивільного стану тощо. За висновками Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ключове місце в сучасній інформаційній системі займають цифрові технології, а саме: блокчейн-технології (Blockchain), штучний розум (Artificial intelligence), аналітика на основі великих баз даних (Big data analytics), Інтернет речей (Internet of things – IoT) [6, с. 40].

В умовах воєнного часу актуалізуються завдання щодо програмного планування процесів відновлення і розвитку громад за підтримки міжнародних організацій. Однією з Провідних є Програма з розвитку місцевого самоврядування і децентралізації влади Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). У межах Програми USAID «DOBRE» 10 серпня 2022 року представниками центральних органів влади, регіональної влади та місцевого самоврядування, міжнародних організацій визначено перспективні напрями відновлення потенціалу громад. Проєктом USAID «Підвищення ефективності роботи підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА») та Програмою USAID з аграрного і сільського розвитку (АГРО) представниками Місії USAID в Україні, Уряду та Парламенту України напрацьовано рекомендації з просторового планування територій громад у воєнний і повоєнний час.

Наразі відпрацьовано механізм імплементації нагромадженого досвіду в практику планування розвитку окремих територіальних громад. Позитивним є те, що організаційно-економічними заходами, передбаченими Програмою USAID «DOBRE» у 2022 році, охоплено майже 100 громад у 10 областях України, передовсім у Дніпропетровській, Івано-Франківській, Харківській, Херсонській, Кіровоградській, Миколаївській, Тернопільській, Чернівецькій,

Чернігівській та Запорізькій [7]. Цьому передувала велика підготовча робота, у 2021 році відповідні пілотні проєкти розроблялися на базі Пісочинської та Роганської громад Харківської області з тим, щоб для замовників і виконавців робіт напрацювати необхідні вихідні дані та відповідні документи. З вересня 2022 року зазначений проєкт розпочали реалізовувати у Кіптівській громаді Чернігівської області [8]. Після конкурсного відбору Гурівська громада Кіровоградської області братиме участь у програмі «Кроки для спеціалістів. Просторове планування та управління природними ресурсами», організований «U-LEAD з Європою» [9]. Рішенням Гірської сільської ради Київської області від 01.07.2022 р. № 1202-34-VIII «Про розроблення комплексного плану просторового розвитку території Гірської територіальної громади Бориспільського району Київської області» розпочато розроблення комплексного плану просторового розвитку території [10].

В складних умовах воєнного часу необхідно створити умови для переходу на новий формат планування розвитку територіальних громад, орієнтований на забезпечення їх конкурентоспроможності з дотриманням вимог, норм і перспектив євроінтеграційних процесів. Виходячи з цього, кожна громада має чітко визначити власні конкурентні переваги з тим, щоб посилити їх у перспективі на основі відповідного механізму планування і прогнозування, враховуючи зміни в демографічних, соціально-економічних і екологічних структурах воєнного періоду. В окремих територіальних громадах можуть радикально змінитись умови для ведення бізнесу, проживання, зайнятості населення. Крім того, враховуючи збереження воєнної загрози з боку сусіда-агресора, важливо розробляти планові документи за різними варіантами можливого перебігу подій та ймовірних загроз. Якщо виходити з досягнень європейського досвіду, то новий формат стратегічного планування розвитку територіальних громад країни має ґрунтуватись на таких вихідних засадах, як цільова спрямованість на якість життя, публічність і прозорість, висока активність місцевої влади, партнерська взаємодія учасників (рис. 1).

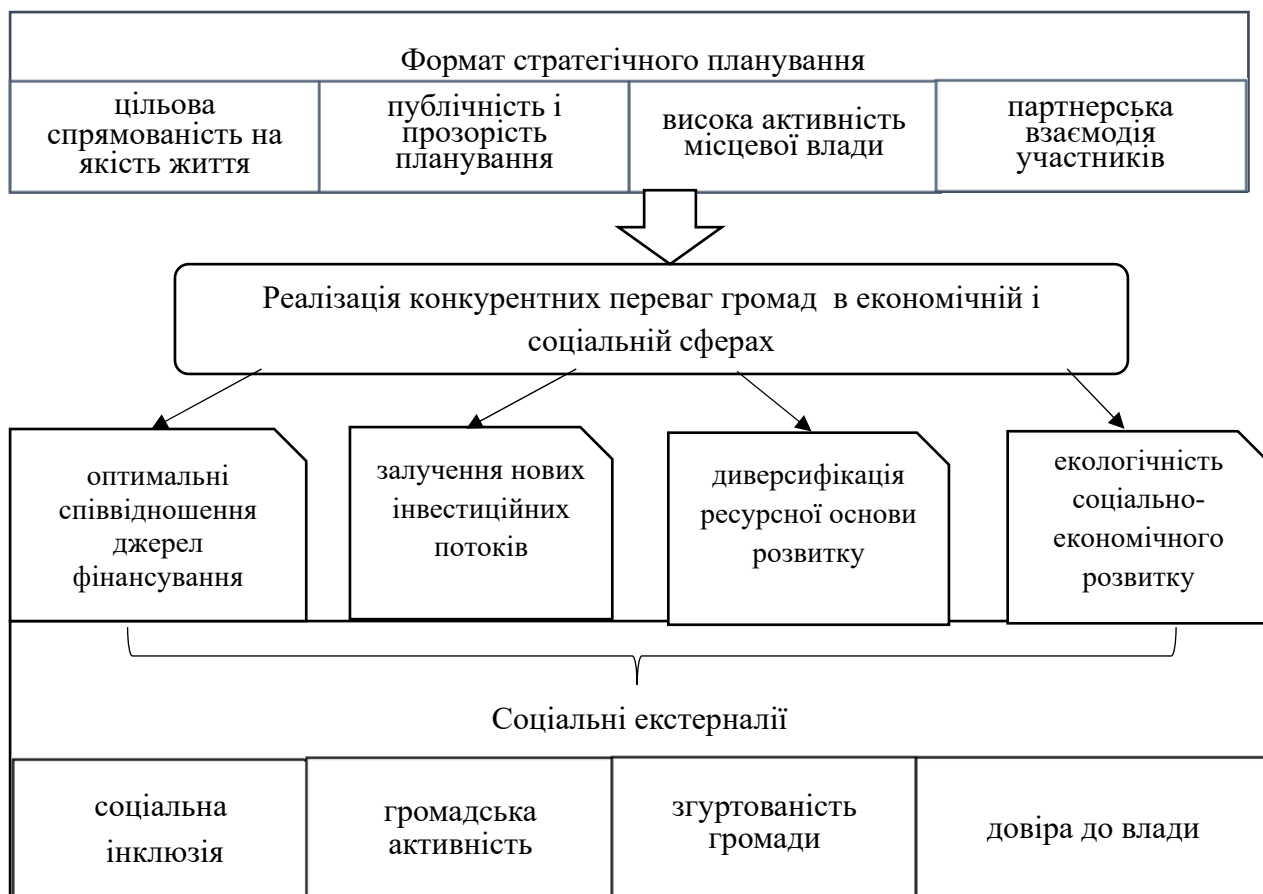

Рис. 1. Концептуальні засади планування розвитку територіальних громад повоєнного періоду

Джерело: розроблено автором

Ядром системи планування розвитку територіальних громад має бути пошук шляхів й інструментів реалізації конкурентних переваг громад в економічній і соціальній сферах на основі досягнення оптимального співвідношення основних джерел фінансування, залучення нових інвестицій, диверсифікації ресурсної основи розвитку та її екологізації. За таких умов можна очікувати на вагомій соціальні результати, зокрема зростання громадської активності, згуртованості громад та соціальної інклюзії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В умовах воєнного стану цілі стратегічного планування на центральному, регіональному і місцевому рівнях зазнають істотних змін, вони підпорядковуються завданням протидії воєнній агресії та прискоренню відновлювальних процесів – з одного боку, та підтримці життєдіяльності населення і життєздатності бізнесу – з другого. Внесені під час дії правового

режиму воєнного стану зміни у нормативно-правове поле стратегічного планування спрямовані на те, щоб адаптувати раніше сформовану систему до нових реалій воєнного часу, тобто надати їй гнучкості, адаптивності та індикативного характеру. Не менш складне завдання з модернізації системи стратегічного планування під час війни полягає в тому, щоб здійснити перехід від низькоефективних, дрібних локальних проєктів до дійсно стратегічно значущих і таких, що спроможні надати нових імпульсів розвитку територіальним громадам під час повоєнного відновлення. Нова парадигма стратегічного планування полягає у відмові від формальних підходів, певного декларування намірів з боку місцевої влади, які не завжди співпадають з реальними інтересами територіальних громад. Її має замінити гнучкість системи планування, постійне її адаптування до змін зовнішнього середовища, соціальна відповідальність місцевої влади, бізнесу, членів територіальних спільнот. У зв'язку з цим подальшого дослідження потребують проблеми, пов'язані з імплементацією принципів соціальної відповідальності в процеси взаємодії усіх сторін, залучених до процесу планування.

Література

1. У Раді знову ламали списи, але знайшли компроміс стосовно місцевого самоврядування. 12.05.2022. URL: https://lb.ua/news/2022/05/12/516618_radi_znovu_lamali_spisi_ale_znayshli.html (дата звернення: 12.06.2023)];
2. Продовження децентралізації в Україні підтримує 76, 5 % населення: дані всеукраїнського соціологічного дослідження. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15903>
3. Пастущенко К. Чому після війни в Україні важливо продовжити децентралізацію. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/23/698335/>

4. Закон України № 2389-IX від 09.07.2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>

5. Дослідження newage. Медійна реклама 2021. Щорічне дослідження медійних трендів українського інтернету. Digital advertising agency NEWAGE. URL: <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-medijna-reklama-2021/>

6. Сіденко В.Р. Виклики і ризики цифрової трансформації: світовий та український контексти. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 40-58. URL: <https://doi.org/10.15407/>.

7. Економічна та соціальна реанімація громад: ефективні відповіді на виклики війни. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15326>

8. USAID «ГОВЕРЛА». Децентралізація. 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15239>.

9. Гурівська громада. Кіровоградська область, Кропивницький район. 2022. URL: <https://gurivska-gromada.gov.ua/news/1664803593/>

10. Офіційний портал Гірської сільської ради Бориспільського району Київської області. 2022. URL: <https://gora-rada.gov.ua/>.

References

1. Website “LB.ua” (2022), “In the Council, spears were broken again, but they found a compromise regarding local self-government”, available at: https://lb.ua/news/2022/05/12/516618_radi_znovu_lamali_spisi_ale_znayshli.html (Accessed 12 June 2023).

2. Website “Decentralization in Ukraine” (2022), “Continuation of decentralization in Ukraine is supported by 76.5% of the population: data of the all-Ukrainian sociological survey”, available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15903> (Accessed 01 June 2023).

3. Pastushenko, K. (2023), "Why is it important to continue decentralization after the war in Ukraine. Economic truth", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/23/698335/> (Accessed 01 June 2023).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the basics of state regional policy and the policy of restoration of regions and territories", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (Accessed 01 June 2023).
5. Digital advertising agency NEWAGE (2023), "Media advertising 2021. Annual study of media trends of the Ukrainian Internet", available at: <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-medijna-reklama-2021/> (Accessed 01 June 2022).
6. Sidenko, V. (2021), "Challenges and risks of digital transformation: global and Ukrainian contexts". *Ekonomika Ukrainy*, vol.5, pp.40-58.
7. Website "Decentralization in Ukraine" (2023), "Economic and social resuscitation of communities: effective responses to the challenges of war", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15326> (Accessed 01 June 2023).
8. Website "Decentralization in Ukraine" (2022), "USAID HOVERLA and USAID AGRO will jointly work on the spatial development of the Kyptiv community", available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15239> (Accessed 01 June 2023).
9. The official website of the "Huriv community. Kirovohrad region, Kropyvnytskyi district" (2022), "Spatial planning and management of natural resources - a new opportunity from U-LEAD with Europe", available at: <https://gurivska-gromada.gov.ua/news/1664803593/> (Accessed 01 June 2023).
10. The official portal of the Mountain Village Council of the Boryspil district of the Kyiv region (2022), available at: <https://gora-rada.gov.ua/> (Accessed 01 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2023 р.